

koji nagibi su klizavi?

bernard viljams

Sta uopšte znači reći da se jedan slučaj ne može da razlikuje od drugog? Osnovna poenta ovde je da, kao i u mnogim njenim primenama, nerazlučivo od nije tranzitivna relacija. Iz činjenice da je A nerazlučivo od B i da je B nerazlučivo od C ne sledi da je A nerazlučivo od C. Ovo je slično pogledu na vizuelno razlikovanje boja, ali se jednakom primenjuje i na povlačenje razumnih razlika između načina na koje treba tretirati različite stvari.

Umnogim etičkim diskusijama, uključujući i one u kojima se diskusija tiče toga što bi trebao da bude zakon, postoji dobro poznati argument protiv dopuštanja izvesne prakse koja vodi ka klizavom nagibu ili je već na njemu ili je na njegovom vrhu. Ovaj argument se, naravno, često primenjuje u stvarima medicinske prakse. Ako je dopušteno X, kaže argument, tada postoji prirodan razvoj (progresija) do Y; a posto se argumentom namerava da prigovori X, to se Y po prethodnoj pretpostavci smatra spornim, ali ne i X, (mada, naravno, X može da bude sporno za zastupnika argumenta, a »klizavi nagib« može da bude samo jedan od njegovih prigovora X-u). Središnje pitanje koje treba postaviti u vezi sa ovim argumentom je šta se podrazumeva pod »prirodnim razvojem«. Međutim, pre nego što predemo na to, potrebno je da istaknemo dve preliminarne stvari. Prvo, valja razlikovati dva tipa argumenta klizavog nagiba. Prvi tip – argument strašnog rezultata – prigovara, grubo govoreći, onome što se nalazi na dnu nagiba. Drugi tip argumenta se odnosi na činjenicu da se radi o nagibu: on može da se nazove argumentom arbitarnog rezultata.

Primer argumenta strašnog rezultata je onaj koji se ponekad koristi protiv *in vitro oplodenja* (IVO) ljudskih ovuma ili, u najmanju ruku, protiv postupaka koji su sa ovim u vezi. IVO dopušta razvoj ovuma koji su oplođeni napolju; eksperimentisanje na ovim ovumima je u najmanju ruku dopušteno, a možda može i da se prepriča. Vremenski period u kome su takvi eksperimenti dopušteni je ograničen, ali (tako kaže argument) postoji prirodan razvoj ka dopuštanju sve dužih takvih perioda, sve dok ne stignemo do strašnog rezultata, kao što je eksperimentisanje sa razvijenim embrionima.

Svi argumenti koje ču razmatrati koriste ideju da nema tačke na kojoj neko može da ne-arbitrarno izade sa nagiba na kome se jednom našao, a to je ono što nagib čini klizavim. Argument koji pripada prvom tipu koji sam razlikovao dodatno povlači ideju, da postoji jasno sporna praksa ka kojoj nagib vodi.

Za razliku od toga, argument drugog tipa uglavnom počiva na poenti, da će, pošto je neko jednom dospeo na nagib, kasnija diskriminacija biti arbitarna. Pretpostavimo da se daže poreska olakšica ili slična pogodnost parovima samo ako su legalno venčani. Pretpostavimo da se predloži da se pogodnosti prošire na neke parove koji nisu venčani. Neko može da ne spori ideju davanja olakšice nevenčanim parovima, ali da ipak tvrdi kako je jedina ne-arbitrarna linija koja bi se mogla povući ona između venčanih i nevenčanih parova, te da, čim se nevenčanim parovima da pogodnost, postoji mnogo arbitarnih diskriminacija koje bi mogle da se učine.

Svi slučajevi u kojima klizavi nagib dolazi u diskusiju nisu genuini argumenti klizavog nagiba. Ponekad se na nagib pozivamo da bismo izrazili neki drugi razlog za prigovor. Ako se kaže da je rani pobačaj na klizavom nagibu koji završava u čedomorstvu, to može da bude način da se izrazi jedan drugi prigovor, koji se takođe smatra osnovnim, sa ciljem da se kaže kako je rani pobačaj primer ubijanja nedužnog ljudskog bića. Namera razmatranja klizavog nagiba je da se učini vidljivim ta poenta, ali sama poenta ide dalje od njega. (Na kraju ovog rada ču ukratko diskutovati ovu vrstu argumenta, kao i tačku da neki argumenti propuštaju da razjasne načine na koje zavise od razmatranja klizavog nagiba.) Za razliku od prethodnog, prigovor pobačaju može da se zasnuje direktno na samom argumentu klizavog nagiba, a da se pritom ne slže sa tim, da se svi pobačaji sastoje u ubijanju nedužnog ljudskog bića. Može se smatrati da rani pobačaj ne podrazumeva ubijanje, ali da postoji prirodna progresija do onih slučajeva koji to podrazumevaju.

Postoji i jedna druga, posebno važna distinkcija koju treba napraviti. Ako se tokom jednog od ovih argumenata kaže, da se ne mogu valjano razlikovati dva različita slučaja ili prakse A i B, jedna od stvari koju ovo može da znači je da ne može racionalno da se odbrani razlika među njima. Može se npr. reći, da bilo koji kriterijum ili načelo koje priznaje A mora da prizna i B. Alternativno se može reći, da čak i ako neka razlika između A i B može racionalno da se brani (recimo da postoji pristojan argument za njihovo razlikovanje), njih je ipak nemoguće uspešno razlikovati, te na osnovu društvene ili psihološke činjenice, ako se priznaje A biće priznato i B. Obe ove ideje – razumne i uspešne razlike – su bliske prirodi prakse i ciljeva koji su ovde u pitanju. Mora postojati neka raz-

lika između A i B da bi se diskusija odvijala, ali se za tu razliku (npr. između dva fetusa od kojih je jedan samo dan stariji od drugoga) može reći da nije razumna u odnosu na ono što se diskutuje (pobačaj), da nije uspešna ili oboje.

Razumna razlika ne mora da bude uspešna, efektivna. Razmotrimo slučajevi iskušenja ili discipline u prvom licu (sa kojima se mogu uporediti društveni slučajevi klizavog nagiba). Ako neko pokušava da se doveđe u red u pušenju ili jelu, savsim može da bude slučaj da u efektimu koje treba kontrolisati – zdravlje, gojaznost, itd. – razlika između nijedne i jedne cigarete ili čokoladnog biskvita dnevno nije značajna. Ona je, izvesno, manje značajna od razlike između jedne i trideset dnevnih; pa, ipak, je razlika između nijedne i jedne cigarete dnevno uspešna, dok ona između jedne i trideset cigareta to nije, upravo zato što nijedna cigareta ne vodi ka jednoj, a jedna vodi do trideset.

Kada se razmatraju slučajevi u kojima se politike usvajaju društveno, a ne samo za jednu osobu, postoje dalji razlozi zašto razlika koja je bila razumna u terminima izvornih uslova može da se preokrene u neuspešnu. Jasno je, na primer, da početni slučaj može da se opaža difuzno i neprecizno u društvu. Dalje, ne mora svako u društvu da deli početne sudove o tome što je razumno. Može da postoji saglasnost da se ne dopušta X, ali čim se dopusti X ne mora postojati saglasnost o tome koje dalje razlike treba da se povuku, i može da se predviđa da ovo vodi nepoželjnou rezultatu Y. U takvim slučajevima možemo da imamo razlike koje su razumne, ali nisu uspešne. To su razlike koje su pretežno intrinski razumne u terminima dotičnog predmeta, ali ako neko pokuša da zasnuje politiku na tim razlikama, postoje društveni faktori koji znače da ona neće istrajati. U sličnim terminima, mogu postojati razlike koje će biti uspešne, ali ne i razumne sa druge strane.

Postoje neka posebna pitanja o razlici između onoga što je razumno i uspešno kada su u pitanju slučajevi arbitarnog rezultata, kako sam ih nazvao. Ova pitanja se posebno javljaju tamo gde su uključeni problemi pravičnosti, a delatnik je javno odgovoran za pravičan karakter onoga što je učinjeno. Može se npr. tvrditi, da ne treba praviti izuzetak od nekog pravila, čak i ako je poseban izuzetak koji je predložen savršeno razuman u terminima svrhe pravila i prirode posebnog izuzetka: argument je da neće moći da se napravi razumna razlika između mnogih mogućih izuzetaka koji bi mogli da se zahtevaju ili, opet, da razlike koje su u pitanju ne bi mogle javno da se uspešno opravdaju. Ovo je naravno teritorija prijatelja Malih Zahteva koji mnogo običavaju, ili ono što je Keynes koristio da označi kao Načelo jednake nepravičnosti: da ne može da se pruži dobro jednoj osobi iz straha da bi neko mogao da učini isto za nekog drugog. Postoje, naravno, slučajevi u kojima ova vrsta argumenata stoji, ali postoje najmanje dva puta gde to nije slučaj. Jedan je onaj kada akteri isuviše usko shvate gledište o tome što može da se računa kao relevantna razlika. Ako se neko takmiči za stipendiju na osnovu razloga koji su po sebi u redu, tada mu se ne može prigovoriti (mada se to često dečije), da ako mu se stipendija dodeli tada neće biti novca za nekog drugog pretendenta na stipendiju sa sličnim zahtevom: *bili prvi pretendent u takvim slučajevima može da bude relevantna karakteristika*. Drugi put na kome argument može da otkaze je da prosti može da biti istinito da će ovaj izuzetak ili usluga stvoriti više zahteva za izuzetku ili usluge. Sama ideja da bi mogao nastati niz pretendenata čije slučajevi nije moguće razlikovati, ne bi bila dovoljna da podupre ovu vrstu argumenta klizavog nagiba.

Šta uopšte znači reći da se jedan slučaj ne može da razlikuje od drugog? Osnovna poenta ovde je da, kao i u mnogim njenim primenama, nerazlučivo od nije tranzitivna relacija. Iz činjenice da je A nerazlučivo od B i da je B nerazlučivo od C ne sledi da je A nerazlučivo od C. Ovo je slično pogledu na vizuelno razlikovanje boja, ali se jednakom primenjuje i na povlačenje razumnih razlika između načina na koje treba tretirati različite stvari.

Ako je nerazlučivost u datom pogledu osnova primene generalnog termina, notorno može da se pojavi problem koji je često diskutovan kao paradoks gomile.(1) Problemi klizavog nagiba su na zanimljiv način vezani za paradokse ove vrste. Ako hrpa od n zrna peska konstituiše gomilu, tada je privatljivo reći da to mora biti slučaj i sa hrpom od $(n - 1)$ zrna. Ali jednako očito se može naći neki broj m , takav da hrpa od m zr-

1. Ovo se tradicionalno naziva sortira. Jedna znacajna diskusija nekih od osnovnih elemenata je u: Michael Dummett, Wang's Paradox, Synthese 20 (1975), preštampano u njegovoj knjizi Truth and Other Enigmas (London: Duckworth 1978), s. 248–68. Paradoks wang je obrnut verzija sortira.

naca ili manje nije gomila. Uprošteno rečeno, pretpostavimo da imamo niz objekata koje možemo da poredamo na osnovu neke karakteristike koja varira, tako da se svaki objekat za krajnje malen iznos razlikuje u terminima ove karakteristike od njegovih neposrednih suseda. (Hrpe peska uredene prema broju zrnaca koje sadrže je samo jedan primer za ovo.) Neka su objekti numerisani sa $0(1), 0(2)$, itd., u skladu sa njihovim položajem u seriji. A sada pretpostavimo da postoji neko svojstvo, nazovimo ga gornjom karakteristikom na takav način da je očito: (1) $0(1)$ je F.

(2) Za bilo koji broj n, ako $0(n)$ jeste F, onda je to i $0(n+1)$. U slučaju gomile to je $0(n-1)$.

(3) Za neki broj m, $0(m)$ nije F.

Problem koji nastaje je u tome što izgleda da je konjunkcija ove tri tvrdnje samo-kontradiktorna.

Pošto mnogi etički predikati koji su nejasni time što na neki način prizivaju ovaj paradoks. (Aristotelova doktrina o sredini, striktno uzeta, naravno da povlači da svi izrazi koji se koriste za vrline i poroke pokazuju takvu neodređenost.² U nekim slučajevima, npr. dok je relativno neformalna struktura unutar koje nastaju sudovi ili ako sadrže visok stepen saglasnosti i nisu pod pritiskom, možemo da nastavimo kao što postupamo sa mnogim drugim nejasnim predikatima: usvajamo izvor onoga što može da se nazove ograničeni sud i proizvodimo sudove koji predikat (koji u pitanju) iziskuju samo u onim slučajevima gde ga bilo jasno pokazuju bilo jasno propuštaju da to učine. Drugo je pitanje kako se ova dovitljivost odnosi na paradoks. Jedan od načina da se ovo shvati može da bude da nema ništa u našoj praksi što nas obavezuje na prosudjivanje, ali ni na odbacivanje induktivnog koraka koji je gore naveden². To, međutim, može biti slučaj, pošto praksa u krajnjoj liniji tera paradoks da pokaže zube.

Ako, međutim, razmotrimo slučaj normativnih predikata, kao što su »može se razumno dodeliti stipendija«, »s punim pravom pobaciti«, itd. — tj. klasu koja je posebno relevantna za argumente klizave ploče — navedeno lukavstvo ima manje šanse za uspeh. Ako se dati slučaj uopšte javi ne može se izbjeći pitanje Šta treba da se radi. Tako su praktično jedine okolnosti u kojima lukavstvo ograničenog suda ostaje dostupno one, u kojima slučajevi koji se javljaju dolaze iz različitih delova nekog domena (kao kada npr. zahteva za pobačaj preduslovno dolaze samo jako rano ili jako kasno u trudnoći). Niko nije neizostavno obavezan, o što sam istakao ranije u vezi sa slučajevima arbitrarne rezultata, da odlučuje o slučajevima koji se u praksi nikada ne pojavljuju.

Ima, međutim, mnogo faktora koji mogu da poremete ovu situaciju. Pojedinačne mora imati sreću sa ovim slučajevima. (Ukratko će razmotriti okolnosti koje govore da je neverovatno da će neko imati sreću.) Sastavim se staviše, može dogoditi da se slučajevi koje treba prosuditi još nisu javili u punoj oštirini. Ovo je izgleda slučaj ako je struktura u kojoj se donose odluke formalna, javna i manje usaglašena, u odnosu na odluke koje tipično podržavaju lukavstvo ograničenog suda. To će posebno onda biti slučaj kada postoji zahtev javnosti, a traži se izjava o tome koji načelo je upotrebljeno; zahtev, da može da se postupi tako da prakse mogu da se shvate i kritikuju, kao i tako da ljudi mogu da imaju određena očekivanja u pogledu onoga na koji način bi hteli da ih te prakse pogodaju. U ovim okolnostima — a one nisu ograničene na pravo, mada je ono očit primer — lukavstvo ograničenog suda ne daje rezultate.

Pošto nekih okolnosti, kao što sam naveo, u kojima pojedinačne mora imati sreću sa ovim slučajevima, ovo su okolnosti koje na najtipičniji način nude uslove za argument klizavog nagiba. Ovo je posebno onda tako kada postoji prethodno navedeni efekat. Činjenica da se pojavi dati slučaj čini verovatnije da će se pojavit i naredni, jer postoje ljudi koji imaju interes da se naredni slučaj razreši na isti način kao i prethodni. Čini se da je nerazumno da se naredni slučaj ne odluči kao i prethodni, pošto je naravno reč o sledećem slučaju iz datog spektra.

Pošto više od jednog razloga zašto da se ovaj proces ponovi. Ne radi se samo o tome da izgleda kako na svakom datom stupnju nema razloga da se odbije naredni korak. Dodatno se može reći, kako može biti slučaj da posle izvesnog broja koraka budu deplasirani početni prigovori tom procesu. Kumulativni proces je sam promenio opažanje datog procesa. To je mehanizam sličan onome pomoću koga je Nelson Goodman objasnio činjenicu da su sve lošiji falsifikati Van Beegrena bili prihvatišni kao pravi Vermeerovi radovi³. Svaki novi falsifikat je porezen sa referentnom klasom koja je sadržavala ranije falsifikate, i samo ako bi svi raniji falsifikati bili stavljeni u zagrade, a najnoviji uporedeni sa klasom Vermeeroovih slika koje su oslobođenje van Meegrenovih, bilo bi očito koliko su oni zapravo loši. Kritičari često imaju u vidu ovaj oblik procesa kada ističu, da dopoštanje nekog procesa vodi klizavom nagibu. To je proces koji oni vide u terminima korupcije ili navikavanja, kao što reformatori mogu da ga vide kao izgubljeni procesi prosvjećivanja i inhibicije.

Kada se s pravom pozivamo na proces ove vrste, koji su valjani zaključci koji iz njega mogu da se izvedu? Prvi zahtev je — da podvučem ono što je ranije istaknuto — da je neverovatno da se takav proces pojavi kao stvarna društvena činjenica. To zahteva da postoji neki motiv za ljude koji ih pokreće od jednog do drugog koraka. Oni koji najviše vole konzervativne po-

litike ponekad jednostavno to pretpostavljaju, možda zato što u glavi imaju model društvene navike: kada jednom krene u datom pravcu društvo ima potrebu kojoj ne može da se odapire, da i dalje ide istim putem, poput alkoholičara na početku karijere. U nekim slučajevima postoje, izvesno, razlozi za mišljenje da se proces odvija na taj način. Ostavljujući po strani primere kakvi su do sada sugerisani, gde zainteresovane strane imaju isti motiv u odnosu na kasnije slučajevе kao što su ga imale za ranije slučajevе, postoji i takmičarska situacija više zainteresovanih, za što je dobar primer trka u naorušavanju,⁴ u kojoj svaka od strana ima razlog da učini naredni korak, jer je druga strana učinila svoj korak. Uslovi klizanja mogu da se ispunе na različite načine: pojedinac mora da pokuša da što je moguće bolje ustanovi da li će u dатој situaciji oni biti ispunjeni ili ne. Mogući slučajevi nisu dovoljni i situacija mora da ima neku drugu crtu koja znači da se na ove slučajevе stvarno može naići.

Pretpostavimo da je verovatno da će biti klizanja i da će na svakom koraku biti pritisaka da se učini naredni korak.

Argument klizavog nagiba kaže da ne treba ni počinjati i da prvi slučaj ne treba dopustiti (bez obzira šta on tačno mogao da bude) iz razloga što se posle njega nije moguće zaustaviti. U terminima paradoksa, argument ne želi da dopusti da gornja pravila (1) bude istinita. Ali, postoji očita alternativa. Ako zamislimo da sada razumemo slučajevi u kojima je potrebno konačno pravilo ili praksa koji mogu da se primene na bilo koji slučaj i nisu vezani za ono što sam ranije nazvao »ograničenim sudom«, tada imamo alternativu da zaoštimo normativni predikat koji je u pitanju, te da povučemo oštru liniju između slučajeva koji su dopušteni i koji nisu. U terminima paradoksa rezultat će biti da je opovrgнутa premissa (2), tj. induktivni korak. Za neki smu odlučili da se F primenjuje na $0(n)$, ali ne i na $0(n+1)$. Pri probačaju se utvrđuje maksimalna dužina trudnoće, broj dana tokom kojih su dopušteni eksperimenti na oplodenom ovumu, minimalni uzrast za određene filmove, itd.

Da li je razumno povlačiti liniju na ovakav način? Može li to biti uspešno? Izgleda evidentno da je odgovor na ova pitanja »Da nekog« i da, kao što sugerise ovaj prigovor koji ne oduševljava, ne postoji neki jak razlog da se ide preko onoga što dopuštaju smislenost i relevantno obaveštenje. Može se reći da linija ove vrste ne može biti posebno razumno, poslova da se povuče između dva slučaja u nekom domenu — što će reći, između dva slučaja koji nisu dovoljno različiti da bi se razlikovali. Odgovor je da oni naravno nisu dovoljno različiti da bi se razlikovali, ako to znači da bi njihove karakteristike trebale da navedu nekoga da medju njima povuče liniju, što ne bi bilo motivisano ničim drugim (do njihovim razlikama). No ipak je razumno, ako je sve ostalo isto, da se tamo povuče linija. To sledi iz konjunkcije tri stvari. Prvo, razumno je da se ne-prihvatljivi slučajevi na neki način razlikuju od prihvatljivih. Drugo, jedini način da se to učini u datim okolnostima je da se povuče oštra linija. Treće, povlačenju linije na jednom mestu ne može biti prigovor da ne bi bilo lošije da se ona povuče na drugom mestu. Ako bi to bio prigovor, onda bi se dodavanjem moglo da zaključi, da nema razloga da se ona povlači bilo gde, što je put koji vodi u pravcu teškog razmišljanja Buridanovog magarca, koji je navodno crkao radi neodlučnosti kada se nudio između dva jednakopravna plasta sena. U praksi se, naravno, linija povlači preko neke tačke koja je istaknuta. Znacajno je, staviše, da se ona retko povlači u terminima karakteristike o kojoj se radi u argumentu (razvoj fetusa, emotivna zrelost posetilaca bioskopa), već je pre zasnovana na nečemu drugom (datum, starost), što jasno može da se ustanovi što je otprilike korelativno sa datim relevantnim karakteristikama. To čini sve jasnijim da su u povlačenju linije ne radi o preciznim zaslugama jednog u odnosu na drugi korak u nekom menu.

Predložena linija može da bude nerazumno na osnovu nekih drugih razloga, ali ona nije nerazumno pretežno zahvaljujući ovom načinu povlačenja linije. Drugo je pitanje da li ona može da bude uspešna. Ona je manje uspešna od alternative koja ne dopušta ni jedan slučaj, što bi bilo zahvaljujući posebnim okolnostima, kao što su one da postoji saglasnost o tome da nema dostupne alternative — ako je to sve što može da se postigne, a nema saglasnosti za bilo šta drugo. Jednako srođena, sa druge strane, je situacija u kojoj postoji saglasnost o dopuštanju nečeg u odnosu na ništa, a može da se postigne poslednja saglasnost o tome što treba da se dopusti — možda oformljena kao rezultat radnje koja je preduzeta pre bilo kakve saglasnosti.

N a osnovu ovog računa, valjano shvaćen argument klizavog nagiba je uglavnom empirijski, konsekvenzialistički argument. On, naravno, pretpostavlja izveznu vrednovanju, na primer u vezi sa tim da je strašni rezultat (u toj verziji argumenta) stvarno strašan. On takođe ima da pravi pretpostavke o tome kakve odluke se traže; npr. na pitanje, da li bi bilo pravično i moguće da se osloni na dovijanja ograničenog suda. Ovaj argument ima da sačini sudslove o tome što bi bila razumna razlika, kako u svetu predmeta koji je u pitanju uzetom po sebi tako i u svetu vrednosti povlačenja oštре linije na nekom mestu, na način koji smo upravo ispitali. Ali posle svega toga, ovaj argument se tiče samo vrste društvene prakse koja će slediti iz usvajanja neke vrste pravila.

2. Ovde aludiram na teoriju vrline koju Aristotel razvija u svojoj Nikomahovoj etici. Aristotelova doktrina je da svaka vrlina karaktera leži između dva poroka ili nedostatka, koji predstavljaju ekstreme u suprotnim pravcima. Tako je npr. hrabrost, smatra Aristotel, sredina između nedostatka koji je kukavčik i preterivanje koji zovemo luda hrabrost.

3. Nelson Goodman, *Languages of Art. An Approach to a Theory of Symbols* (Indianapolis: Hackett Publishers Co., 1976), s. 110–111.

4. Konvencionalna slika koju »dileme zatvoreničke« daje o tri u naoružavanju previda one aspekte u kojima je triko kooperativan poduhvat.

5. Jedan primer je Michael Tooley: vidi njegovu raspravu *Abortion and Infanticide*, *Philosophy & Public Affairs* 2 (1972), s. 37–65, kao i njegovu knjigu *Abortion and Infanticide* (Oxford: Oxford University Press, 1983). Ovu tačku nešto sreću diskutujem u mojoj knjizi *Ethics and the Limits of Philosophy* (London, Fontana i Harvard University Press, 1985).

S engleskog:
Miroslav
Prokopijević

Bernard Williams
Which slopes
are slippery?
iz: M. Lockwood (ur.) — Moral Dilemmas in Modern Medicine, Oxford, Oxford UP, str. 126–137.